

The Future of the Student Movement's Impact on Iran's Political Development in the Horizon of 1410: Identifying and Analyzing the Relationships of Key Drivers

Mohammad Rahim Eivazi

Professor, Faculty of Governance, University of Tehran, Tehran, Iran (Corresponding Author)
Email: mr.eivazi@ut.ac.ir

Mohammad Hosseini Moghaddam

Associate Professor, Institute for Cultural, Social and Civilizational Studies, Futures Studies Group, Tehran, Iran

Email: moghadam@iscs.ac.ir

 0000-0001-9139-5658

Alireza Toraghi

PhD, National Defense University, National Security Group, Tehran, Iran

Email: porsesh1402@gmail.com

Sajjad Rihani

PhD Candidate, Futures Studies Management, National Defense University, Tehran, Iran

Email: d.sajad.r1398@gmail.com

Abstract

Historical trends of the student movement in Iran demonstrate its consistent and significant role in political development. However, the dynamic nature of the environment and the presence of multiple uncertainties have rendered the future prospects of this influence ambiguous. Given the fundamental role of driving forces in shaping the future, identifying key strategic drivers—those with higher importance and uncertainty relative to other factors—provides a framework for envisioning scenarios and formulating strategies to maximize the potential of the student movement. This exploratory study aims to identify the key drivers influencing the impact of the student movement on Iran's political development by the horizon of 1410 and to analyze the relationships among them, thereby providing a basis for strategic recommendations. Data were collected and analyzed using a combination of library research, questionnaires, expert interviews, structural analysis, and the MICMAC software. The findings indicate that, among the ten drivers identified, six are considered particularly key in shaping the future impact of the student movement on Iran's political development. These include the influence of media, cyberspace, and social networks, which affect how information circulates and how students engage with political discourse; political developments within the country, reflecting shifts in governance, institutional stability, and policy priorities; changes in policies and governance practices, which determine the frameworks within which student activism can operate; transformations resulting from emerging technologies in society and universities, which create new opportunities and challenges for mobilization and knowledge dissemination; cultural and social developments, encompassing evolving norms, values, and societal expectations; and finally, generational changes among students, which shape attitudes, priorities, and capacities for political participation. Collectively, these six drivers represent the critical forces that will most strongly influence the trajectory and effectiveness of the student movement in the coming decade.

Keywords: Student Movement, Futures Studies, Drivers, Political Development, MICMAC

Extended Abstract

Purpose

Political development is a key concept in political science and governance, attracting attention from policymakers and political actors alike. Among the many forces influencing this process, student movements have historically played a pivotal role in Iran, contributing significantly during major historical events such as the Constitutional Revolution, the nationalization of the oil industry, the Islamic Revolution, and the post-revolutionary era. Despite this background, the future influence of student movements remains uncertain due to their fluctuations and the rapid, complex, and ambiguous changes in the global environment. Recognizing these dynamics and adopting a 5–10 year strategic planning horizon, this study aims to identify the key drivers that will affect the influence of student movements on political development in Iran by the year 1410 (2031). Strategic recommendations are provided to help stakeholders harness the movement's potential effectively.

Design/methodology/approach

This exploratory and analytical study, applied in nature and grounded in futures studies, combines qualitative and quantitative methods. It uses structural analysis and the MICMAC software to examine interrelations among influencing factors. The initial stages involved reviewing key documents and literature to define concepts and relationships. Surveys—validated by ten experts in futures studies, political science, sociology, and student activism—were distributed among students. Following content analysis and refinement, inputs were provided to twenty experts to score factor interrelations, forming the basis for MICMAC analysis and the identification of key drivers.

Findings

Based on the research findings, ten key actors and factors were identified among dozens influencing the future impact of the student movement on political development. From these, ten primary drivers were extracted, six classified as core (key) drivers and four as risk drivers. Strategic recommendations were proposed based on the core drivers. The findings indicate that these drivers have various influences on one another. The key drivers exert the greatest impact on the future trajectory of the student movement, playing a crucial role in political development strategies for the Islamic Republic of Iran. Structural analysis shows that a specific combination of these factors could either enhance the positive role of the student movement in political development or lead to stagnation and passivity.

Research limitations

Given the non-linear nature of social and political developments, predicting the future involves inherent uncertainty. Limitations included access to experts and respondents with sufficient familiarity with futures studies

methodologies. Future research could utilize various foresight methods, such as roadmapping, scenario writing, and other techniques, to propose ideas for building a desirable future.

Practical implications

This study suggests that further research should focus on different future scenarios, strengthening policy studies in this field. Additionally, the complex interactions among drivers require dynamic and interdisciplinary analyses. Research on political development should further explore Islamic-Iranian models. This research also clarifies the university's role in producing social capital and civic activism, highlighting the importance of exploring emerging technologies and generational issues.

Social implications

Identifying key drivers helps stakeholders recognize future impactful paths and strategically plan to utilize the potential of the student movement. This is especially important as political development requires conscious, critical, and organized participation by students. By analyzing the interactions among these drivers, strategies can be devised for effective use of the student movement's capacity, such as

- ❖ Enhancing the media presence of the student movement
- ❖ Involving student activists in decision-making processes
- ❖ Deepening the intellectual foundations for greater influence

These strategies are vital for cultural, political, and social policymaking.

Originality/value

This research is pioneering in its approach to futures studies applied to the student movement, which had not been previously explored. Previous studies focused on historical or descriptive analyses, while this study utilizes structural analysis and foresight tools to provide a systematic, interdisciplinary, and practical approach. By combining qualitative expert data with quantitative software analysis, the study offers a realistic and reliable future vision. This research is valuable to policymakers in higher education, youth organizations, cultural planners, and student associations.

E-ISSN: 2588-6525 / Center for Strategic Research / The Scientific Journal of Strategy

Journal of "The Scientific Journal of Strategy" © 11 years by Center for Strategic research is licensed under [CC BY 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

[10.22034/rahbord.2025.505138.1776](https://doi.org/10.22034/rahbord.2025.505138.1776)

آینده تأثیرگذاری جنبش دانشجویی در توسعه سیاسی ایران در افق ۱۴۱۰: شناسایی و تحلیل روابط پیشران‌های کلیدی

محمدرحیم عیوضی

استاد دانشکده حکمرانی، دانشگاه تهران، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

Email: mr.eivazi@ut.ac.ir

محمد حسینی مقدم

دانشیار پژوهشگاه مطالعات فرهنگی، اجتماعی و تمدنی، گروه مطالعات آینده‌نگر، تهران، ایران

Email: moghadam@iscs.ac.ir

id 0000-0001-9139-5658

علیرضا ترقی

دکتری، دانشگاه عالی دفاع ملی، گروه امنیت ملی، تهران، ایران

Email: porsesh1402@gmail.com

سجاد ریحانی

دانشجوی دکتری مدیریت آینده‌پژوهی، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران

Email: d.sajad.r1398@gmail.com

چکیده

بررسی روندهای تاریخی جنبش دانشجویی در ایران نشان می‌دهد این جنبش همواره نقش مؤثری در فرایند توسعه سیاسی داشته است؛ اما پویایی محیط و تعدد عدم قطعیت‌ها چشم‌انداز آینده این تأثیرگذاری را با ابهام مواجه ساخته است. از آنجاکه پیشران‌ها نقش اساسی در شکل‌دهی به آینده دارند، شناسایی پیشران‌های کلیدی (راهبردی) با اهمیت و عدم قطعیت بالاتر نسبت به دیگر پیشران‌ها، می‌تواند چهارچوب مناسبی برای ترسیم آینده و تدوین راهبردها جهت بهره‌گیری بهینه از ظرفیت‌های جنبش دانشجویی فراهم نماید. بنابراین مسئله اصلی پژوهش حاضر شناسایی پیشران‌های کلیدی مؤثر بر تأثیرگذاری جنبش دانشجویی در توسعه سیاسی ایران در افق ۱۴۱۰ و تحلیل روابط میان آن‌هاست که مبتنی بر آن توصیه‌های راهبردی ارائه می‌گردد. این پژوهش از نوع اکتشافی بوده و در گردآوری و تحلیل داده‌ها از ترکیب روش‌های کتابخانه‌ای، پرسش‌نامه، مصاحبه با خبرگان، تحلیل ساختاری و نرم‌افزار MicMac استفاده شده است. یافته‌های پژوهش نشان داد از میان ۱۰ پیشران شناسایی شده، ۶ پیشران شامل «تأثیر رسانه‌ها، فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی»، «تحولات سیاسی کشور»، «تغییر در سیاست‌ها و شیوه‌های حکمرانی»، «تحولات ناشی از فناوری‌های نوظهور در جامعه و دانشگاه»، «تحولات فرهنگی و اجتماعی» و «تغییرات نسلی دانشجویان» پیشران‌های کلیدی هستند که ۴ پیشران نخست در رده پیشران‌های ریسک قرار گرفتند. نتایج حاکی از آن است که این پیشران‌ها بسته به نوع واکنش و رویکرد ذی‌نفعان، می‌توانند به تقویت یا تضعیف اثرگذاری جنبش دانشجویی در توسعه سیاسی منجر شوند. بر این اساس، مجموعه‌ای از توصیه‌های راهبردی به‌منظور ارتقای نقش جنبش دانشجویی در فرایند توسعه سیاسی کشور ارائه می‌گردد.

کلیدواژه‌ها: جنبش دانشجویی، توسعه سیاسی، آینده‌پژوهی، پیشران‌ها، میک‌مک

مقدمه و بیان مسئله

کنشگران مختلفی در «توسعه سیاسی»^۱ کشور تأثیرگذارند که «جنبش دانشجویی»^۲ از جمله آن‌ها است. موضوع توسعه سیاسی در ایران حدود یک قرن پیش با وقایعی مانند انقلاب مشروطه و جنبش تنباکو آغاز گردیده، اما اندیشه توسعه سیاسی یا دموکراسی به گروه‌هایی اختصاص دارد که این مفهوم را از اروپا اخذ و وارد مفاهیم سیاسی کشور کردند (فکوهی، ۱۳۷۹: ۳۵). عمده این کار توسط دانشجویانی اتفاق افتاد که برای تحصیل به خارج از کشور رفته بودند. تقریباً در همین ایام جنبش دانشجویی نیز در ایران در حال شکل‌گیری بود. پس از انقلاب اسلامی توسعه در الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت تعریف شد که در این برهه نیز جنبش دانشجویی در نظام بخشی و تحقق آن نقش ویژه‌ای داشت. واژه جنبش دانشجویی در دهه ۷۰ میلادی به‌واسطه فعالیت‌های دانشجویان و نقش‌آفرینی‌های اجتماعی، سیاسی و فرهنگی آنان به‌ویژه با گسترش انتقادات به مدرنیسم و سرمایه‌داری به‌واسطه دگرگون‌سازی آزادی و همچنین نفی دیکتاتوری مارکسیسم-لنینیسم به دلیل تباهی مفهوم عدالت وارد ادبیات جامعه‌شناسی شده است (فقهی، ۱۳۹۶: ۵۰). امرسون در گزارشی از کشورهای فرانسه در سال ۱۹۶۸، ژاپن در سال ۱۹۶۰، کره جنوبی در سال ۱۹۶۰ ویتنام جنوبی در سال ۱۹۶۲، بولیوی در سال ۱۹۶۴، سودان در سال ۱۹۶۴، اندونزی در سال ۱۹۶۶ نام می‌برد که فعالیت‌های سیاسی و اجتماعی دانشجویی در آن‌ها موجب جابه‌جایی دولت‌ها شده است (به نقل از حریری اکبری، ۱۳۵۱: ۷). در ایران نیز جنبش دانشجویی از زمان تأسیس دانشگاه تهران نضج گرفت و وقایعی مانند انقلاب مشروطه، نهضت ملی شدن صنعت نفت و واقعه ۱۶ آذر ۱۳۳۲ در دانشگاه تهران، همراهی با نهضت حضرت امام خمینی^(ع)، تسخیر لانه جاسوسی در ۱۳ آبان ۱۳۵۸، حضور در دفاع مقدس، فعالیت‌های جهادی پس از انقلاب اسلامی، کنشگری و مطالبه‌گری در حوزه‌های مختلف سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی نقش‌آفرینی آن را نشان می‌دهد.

کنکاش در گذشته جنبش دانشجویی مؤید تأثیرگذاری آن در روند توسعه سیاسی است؛ اما آینده این تأثیرگذاری در حاله‌ای از ابهام بوده و میزان و کیفیت آن نسبت مستقیم با وضعیت جنبش دانشجویی دارد. اساساً نامشخص بودن آینده، یکی از چالش‌های دائمی بشر است؛ به‌ویژه آنکه جهان مملو از تغییرات پرشتاب، «عدم

1. Political Development
2. Student Movement

قطعیت»^۱های بسیار، پیچیدگی‌های سردرگم کننده و فضایی سرشار از ابهام است و تغییرات مستمر «روندها»^۲ و «پدیده‌ها»^۳، که در سال‌های اخیر رشد فن‌آوری بر سرعت و شدت آن‌ها افزوده، پیش‌بینی وضعیت آینده را دشوار می‌نماید. این موضوع در حوزه علوم انسانی که تابعی از تغییرات اندیشه‌ای و کنشگری انسان‌هاست، بیشتر خود را نمایان می‌سازد و موجب می‌شود تا پژوهشگران به دنبال شناخت آینده و دست یافتن به تصویری از آن باشند. در آینده‌پژوهی سیاسی تلاش می‌شود با شناخت مسائل سیاسی آینده، راه‌های مواجهه با چالش‌ها و برون‌رفت از بحران‌ها در چهارچوب متدولوژیک و آینده‌پژوهانه شناسایی و با اتخاذ راهبردهای مدیریتی، شرایط پیش‌بینی شده و سناریوهای محتمل ناشی از مسائل نوظهور به فرصت‌های سیاسی تبدیل شوند (عیوضی، ۱۳۹۵: ۱۹۵). لازمه برنامه‌ریزی برای آینده، شناخت آینده‌های بدیل است که «پیشران‌ها»^۴ یا همان کنش‌کنندگان و نیروهای بزرگ تغییر، نقش مهمی در شکل‌گیری آن‌ها دارند (پدرام و احمدیان، ۱۳۹۴: ۱۸۶). پژوهش حاضر از آن لحاظ اهمیت می‌یابد که شناخت دقیق پیشران‌های تغییر و ظرفیت‌های جنبش دانشجویی، امکان برنامه‌ریزی راهبردی و اتخاذ تصمیمات مبتنی بر داده را برای سیاست‌گذاران، نهادهای دانشگاهی و کنشگران اجتماعی فراهم می‌آورد و از هدررفت منابع و اتخاذ تصمیمات غیرهدفمند جلوگیری می‌کند. بررسی پیشران‌های تغییر و پیگیری نوسانات روندهای اجتماعی تا رسیدن به تصویرهای آینده، می‌تواند برنامه‌ریزی برای جامعه، جهت نیل به آینده مطلوب را ممکن سازد؛ به‌خصوص که اندیشمندان علوم سیاسی و جامعه‌شناسی، سده معاصر را سده «جنبش‌های اجتماعی»^۵ می‌دانند و این خود بر پویایی محیط و میزان عدم قطعیت‌ها می‌افزاید؛ به‌علاوه آن‌که جنبش دانشجویی در طول زمان بنابه اقتضائات، در نحوه فعالیت‌های خود به‌خصوص در عرصه سیاسی تغییراتی را ایجاد می‌نماید؛ لذا شناخت پیشران‌های کلیدی، که از عوامل اصلی ساخت آینده هستند می‌تواند کنشگران و ذی‌نفعان را برای رسیدن به تصویری از آینده و برنامه‌ریزی برای بهره‌گیری بیشتر از ظرفیت جنبش دانشجویی و تحقق آینده مطلوب یاری نماید. از آنجاکه فقدان چنین پژوهش‌هایی موجب خلأ علمی در حوزه توسعه سیاسی و آینده‌پژوهی سیاسی گردیده و به کاهش اثربخشی نقش دانشجویان در

-
1. Uncertain
 2. Trend
 3. Event
 4. Driving forces
 5. Social Movements

کنشگری اجتماعی و محدود شدن توان برنامه‌ریزی آینده‌پژوهانه می‌شود، انجام چنین پژوهش‌هایی ضرورت دارد؛ لذا با هدف احصا پیشران‌های کلیدی در راستای کمک به شناخت ظرفیت‌ها و محدودیت‌های جنبش دانشجویی در توسعه سیاسی ایران و فراهم آوردن زمینه برنامه‌ریزی هدفمند و ارتقای مشارکت اجتماعی و سیاسی دانشجویان، پرسش پژوهش حاضر چنین طرح می‌گردد که پیشران‌های کلیدی که در افق ۱۴۱۰ بر تأثیرگذاری جنبش دانشجویی در توسعه سیاسی جمهوری اسلامی ایران مؤثر هستند کدامند؟ مبتنی بر پیشران‌های کلیدی، توصیه‌های راهبردی به ذی‌نفعان جهت استفاده بهینه از ظرفیت جنبش دانشجویی ارائه می‌گردد.

۱. پیشینه پژوهش

در بررسی پیشینه مشخص شد با توجه به اینکه تحقیق حاضر به تلاقی دو مفهوم جنبش دانشجویی و توسعه سیاسی با رویکرد آینده‌پژوهانه می‌پردازد، پژوهشی به‌صورت مستقیم به موضوع این تحقیق نپرداخته است. بر همین اساس به منابعی اشاره می‌شود که مرور روندهای کنشگری جنبش دانشجویی و تأثیرگذاری آن بر توسعه سیاسی را در کانون مباحث خود قرار داده‌اند.

کتاب «جنبش دانشجویی در ایران از تأسیس تا پیروزی انقلاب اسلامی» ضمن قائل بودن دو وظیفه علمی و سیاسی - اجتماعی برای دانشجویان، جنبش دانشجویی را حاصل تعامل مشکلات جامعه و واکنش دانشجویان و دانشگاهیان برای بهبود آن‌ها برمی‌شمارد و علاقه دانشجویان به سیاست را تحت تأثیر عواملی مانند ساخت تفکر انتقادی دانشگاهی، فرهنگ نسلی آن واکنش نسبت به وضعیت موجود جامعه و روند رویدادها قلمداد می‌کند (کریمیان، ۱۳۹۰: ۲۱). در این کتاب دانشجویان در سه گرایش فکری چپ، مذهبی و ملی تقسیم‌بندی شده (کریمیان، ۱۳۹۰: ۱۳۰) و کنشگری هرکدام مورد بررسی قرار گرفته که گویای تأثیرگذاری آن‌ها در روندهای سیاسی - اجتماعی است.

کتاب «تاریخ شفاهی جنبش دانشجویی مسلمان» ضمن بازخوانی فعالیت‌های جریان دانشجویی اسلام‌گرا بعد از انقلاب، جنبش دانشجویی را «نتیجه واکنش دانشجویان به مشکلات جامعه و بازتاب دغدغه‌های آنان در قبال حل معضلات» و حساس به مناسبات اقتصادی، سیاسی - اجتماعی حاکم بر جامعه می‌داند (روزی‌طلب و ثابتی منفرد، ۱۳۹۱). در این کتاب جنبش دانشجویی یک جریان فعال و تأثیرگذار بر وقایع مختلف است.

رساله «چگونگی شکل‌گیری سوژه‌های سیاسی در دانشگاه»، به مسئله چگونگی شکل‌گیری سوژه سیاسی در برخی دانشگاه‌های تهران پرداخته است. محقق ضمن بیان اینکه پیوند سیاست با دانشگاه با مفهوم جنبش دانشجویی عجین است، شکل‌گیری سوژه سیاسی در دانشگاه را حاصل پیوند عوامل درونی همانند هیجان، خودآگاهی، احساس مسئولیت، هویت‌یابی، ترس و دغدغه‌مندی و عوامل بیرونی که به دال‌های سیاسی اشاره دارد، می‌داند (طاهری‌کیا، ۱۳۹۶: ۷).

رساله «تحلیل مناسبات جنبش‌های نوین اجتماعی و انقلاب اسلامی در عرصه جهانی» معتقد است که انقلاب اسلامی از منظر مؤلفه‌های جنبشی (هویت، هدف و رقیب) متفاوت و حتی فراتر از جنبش‌های نوین اجتماعی است؛ اما تضادی میان مؤلفه‌های آن‌ها وجود ندارد. بر همین اساس زمینه هم‌افزایی میان انقلاب اسلامی و جنبش‌های نوین اجتماعی در عرصه جهانی وجود دارد. حتی این امکان وجود دارد که مبتنی بر مؤلفه‌های انقلاب اسلامی جنبش‌های نوین اجتماعی در عرصه جهانی ایجاد شوند و از دیگر سو شیوه‌های کنش جنبش‌های نوین اجتماعی نیز ظرفیت مناسبی برای کنشگری انقلاب اسلامی در عرصه جهانی فراهم می‌نمایند (ناصری‌خاکی، ۱۳۹۹: ۲۶۴-۲۷۷).

مقاله «The role of the student movement in the political development in Iran» با مراجعه به شاخصه‌های عملکردی فعالیت‌های دانشجویی مانند فرهنگ سیاسی، مشارکت سیاسی، انتخابات، احزاب سیاسی، آزادی مطبوعات و ... به نقش جنبش دانشجویی در توسعه سیاسی پرداخته است. نگارندگان معتقدند که نسبت به میزان توجه دولت‌ها به مطالبات و گفتمان جنبش دانشجویی شاخصه‌های اصلی توسعه، اعم از مشارکت سیاسی و رقابت سیاسی، افزایش خواهد یافت (Salimi & Jafar Qoli Khan, 1395). علی‌رغم اینکه این مقاله از نظر موضوع به تحقیق حاضر نزدیک است؛ اما در آن به آینده تأثیرگذاری جنبش دانشجویی در توسعه سیاسی پرداخته نشده است. مقاله «توسعه سیاسی در الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت»، روند توسعه سیاسی در کشور طی چهار دهه اخیر را مطلوب ارزیابی نمی‌کند و ضمن بیان لزوم عبور از مدل‌های غربی توسعه به مدل بومی که با طرح و تأیید الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت از سوی رهبر معظم انقلاب به ثمر نشست است، در پیشنهادها خود برای دستیابی به توسعه سیاسی مطلوب در قالب الگوی بومی به برگزاری کارگاه‌های آموزشی دانشجویان و برگزاری کرسی‌های آزاداندیشی، نقد و نظریه‌پردازی در دانشگاه‌ها اشاره

می‌نماید (نظری و عیوضی، ۱۳۹۶: ۴۱). توصیه‌های ارائه شده بیان‌کننده جایگاه ویژه دانشجویان و دانشگاه در تحقق توسعه سیاسی است.

مقاله «فراتحلیل مشارکت سیاسی دانشجویان ایرانی: مطالعه اثربخشی عوامل تبیین‌کننده عینی، انگیزشی-ذهنی، فرهنگی-اجتماعی و نهادی» مشارکت سیاسی را یکی از ارکان و شاخص‌های توسعه سیاسی برمی‌شمارد و در یافته‌های خود مشارکت سیاسی دانشجویان را نسبت به مشارکت سیاسی کل جامعه بیشتر ارزیابی نموده است. این مقاله نشان می‌دهد که عضویت در تشکل دانشجویی و دانشگاه محل تحصیل در جامعه‌پذیری سیاسی و مشارکت سیاسی دانشجویان نقش مهمی دارند. همچنین رسانه‌های دیجیتال نیز بر مشارکت سیاسی دانشجویان اثرگذار است (نادری، ۱۳۹۶: ۲۵۹). پژوهش‌های اشاره شده یا به صورت مستقل به جنبش دانشجویی پرداخته‌اند یا ضمن پرداخت به توسعه سیاسی نقش جنبش دانشجویی را مورد تأکید قرار داده‌اند؛ از همین‌رو این پژوهش‌ها از این نظر که با پرداختن به دو زمان گذشته و حال جنبش دانشجویی و تحلیل فعالیت‌های آن، نشان می‌دهند که جنبش، تحت تأثیر متغیرهای مختلف با شدت و ضعف بر توسعه سیاسی مؤثر بوده‌اند، با موضوع مورد نظر مشترک هستند؛ اما وجه تمایز آن‌ها در اینجاست که تحقیق حاضر به کنکاش این موضوع خواهد پرداخت که کدام عوامل، کنشگران و پیشران‌ها به آینده این تأثیرگذاری شکل خواهند داد. اساساً آینده این تأثیرگذاری و مرتفع نمودن بخشی از خلأ پژوهش‌های «آینده‌پژوهی»^۱ در این حوزه مورد مذاقه این تحقیق است. بعلاوه آنکه با بهره‌گیری از نظرات اندیشمندان داخلی و خارجی، با ارائه یک تعریف پویا از توسعه سیاسی تلاش گردیده تا حصر زمانی و مشکل تعریف بومی برای این مفهوم برطرف گردد.

۲. چهارچوب نظری

توسعه سیاسی یکی از مفاهیم محوری در حوزه علوم سیاسی است. اندیشمندان مختلفی در مورد این مفهوم اظهار نظر کرده‌اند؛ اما در مفهوم‌سازی آن می‌توان دو گرایش عمده را برشمرد، یکی توسعه را منحصر در مدل غربی آن می‌داند که جوامع به صورت اجتناب‌ناپذیری به سمت آن حرکت می‌کنند و انسان تنها در سرعت این فرایند مؤثر است و گرایش دوم نظام اجتماعی را مدنظر قرار داده و آن را ضابطه هنجاری قلمداد می‌کند (قوام، ۱۳۸۹: ۹۶). بنابه این دو گرایش تنوعی از نظرات در مورد توسعه سیاسی وجود دارد که اگرچه ممکن است اشتراکاتی در این نظرات وجود داشته

باشد، اما هر جامعه‌ای مدل توسعه سیاسی مختص خود را داراست. در ایران اسلامی نیز مدل بومی توسعه و به تبع آن مدل توسعه سیاسی مورد مذاقه بوده است. رهبر معظم انقلاب با استفاده از واژه «پیشرفت» بجای «توسعه» بر لزوم ارائه الگوی بومی پیشرفت برای کشور تأکید می‌فرمایند چراکه معتقدند در الگوی غربی وقتی گفته می‌شود کشور توسعه یافته منظور همان کشور غربی است با همه خصوصیاتش، فرهنگش، آدابش، رفتارش و جهت‌گیری سیاسی‌اش (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۸/۰۲/۲۷). بر همین اساس الگوی بومی پیشرفت اسلامی - ایرانی تعریف و تحقق آن دستور کار قطعی نظام جمهوری اسلامی گردید (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۲/۵/۱۵). این الگوی نظام یافته در مورخه ۱۳۹۷/۰۷/۲۲ توسط مقام معظم رهبری ابلاغ شد. در کلام رهبری انقلاب هفت نشانه و شاخص برای توسعه مطلوب قابل احصا است که شامل انطباق با مبانی معرفتی اسلامی، توجه به دو ساحتی انسان، تضمین‌کننده استقلال کشور، مولد علم، عدالت اجتماعی، استفاده از خصوصیات مثبت غربی مانند روحیه خطرپذیری، مبارزه و تلاش جدی است (نصیری، ۱۳۸۹: ۵۵-۱۴۸). می‌توان نقطه برجسته تمایز دو الگو واره اسلامی - ایرانی و الگو واره غربی را در توجه به دو ساحت روحانی و جسمانی بشر دانست. علامه مصباح یزدی (۱۳۸۵) معتقدند: «بستر توسعه در بُعد سیاسی آن، رهبری و تدبیر روابط افراد و تشکله‌ها، کارهای حکومتی و روابط خارجی یک کشور است که برای رسیدن به اهداف آن انجام می‌گیرد. این اهداف در عین مشترک بودن در برخی امور، برحسب کشورهای مختلف تفاوت‌هایی با یکدیگر پیدا می‌کنند. به‌عنوان نمونه در کشور ما این هدف نیل به رفاه مادی و اقتصادی، توأم با رشد فرهنگی و معنوی و حاکمیت ارزش‌های اسلامی و در یک کلمه تأمین سعادت دنیوی و اخروی شهروندان است که در سایه عمل به احکام و دستورات اسلامی حاصل می‌شود (ص: ۱۸۲)». دارابی (۱۳۹۵) نیز معتقد است توسعه سیاسی «عبارت است از مشارکت سیاسی آگاهانه، اختیاری، ارادی و فعال اکثریت اعضای جامعه و شهروندان و نهادمندی تشکلهای سیاسی که مؤلفه‌های اصلی کارآمدی آن شامل سرمایه اجتماعی، جامعه مدنی، نهادهای سیاسی و مشارکت سیاسی می‌گردد». نظری و عیوضی (۱۳۹۶) نیز توسعه سیاسی را مجموعه‌ای از شرایط و تحولات می‌دانند که جامعه‌ای را پیشرفته و در سطح بالایی از رشد و توسعه، عدالت، رفاه و آسایش، آزادی، مردم‌سالاری، مشارکت و حاکمیت قانون قرار می‌دهد. رهبری انقلاب شاخص ارزیابی تحقق توسعه سیاسی را احساس افراد جامعه به اینکه می‌توانند درست بیندیشند، درست بفهمند و درست فراگیرند که

نتیجه آن عدم تأثیر توطئه‌ها و گمراهی‌ها در آن جامعه است، می‌دانند (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۸/۲/۱۵).

در الگو وارهِ غربی نیز اندیشمندان متعددی به تعریف توسعه سیاسی پرداخته‌اند. ارگانسکی (۱۹۶۵م) توسعه سیاسی را کارآیی فزاینده حکومت در بهره‌برداری از منابع انسانی و مادی ملت برای اهداف ملی بیان می‌کند و معتقد است با توجه به تغییر کارکردهای حکومت طی عبور ملت از مرحله‌ای به مرحله دیگر، حکومت ملی توسعه‌یافته باید ضمن تثبیت دستاوردهای مرحله پیشین، کارکرد جدیدی را برای خود بیابد و ملت باید متحد، یکپارچه و صنعتی شود زیرا توسعه سیاسی نیاز به اتحاد و یکپارچگی ملی، نوسازی اقتصادی و نیز یک دولت رفاهی دارد. رکان نیز توسعه سیاسی را کنش متقابلی می‌داند که بین اعمال نفوذ مرکز در بطن جامعه و پاسخ پیرامون به این مداخله، صورت می‌گیرد و توسعه سیاسی به‌عنوان یک پدیده پیچیده و تجزیه‌ناپذیر را مبتنی بر چهار روند می‌داند: ۱. توسعه سیاسی مستلزم شکل‌گیری یک ساختار سیاسی متمرکز است تا هویت سیاسی یک جماعت در جغرافیایی مشخص ظهور یابد؛ ۲. توسعه سیاسی پس از گذر از مرحله پیشین اندک اندک در پیرامون مرکز ایجاد شده نفوذ کرده و ادعای حکومت و نظارت بر آن‌ها را خواهد داشت؛ ۳. توسعه سیاسی به دنبال تجدید تدریجی ساخت‌های پیرامونی خواهد بود؛ ۴. توسعه سیاسی در این نمونه و الگو، همراه با نقش فعال مراجع سنتی تحقق می‌پذیرد، زیرا هنگامی که ساختارها و مراجع سنتی در این فرایند شرکت نمایند و از آن‌ها بهره‌برداری شود، ساخت مرکز ممکن می‌گردد (به نقل از معینی‌پور، ۱۳۹۱: ۹۳-۹۲).

در مجموع با لحاظ نکات فوق و از آنجاکه بخشی از آینده مطلوب انقلاب اسلامی با توجه به تحولات حوزه فرهنگی و اجتماعی ایران امروز منوط به کارآمدی نظام جمهوری اسلامی ایران در حل و رفع چالش‌های زندگی روزمره مردم است (قربانی و مصطفی‌پور، ۱۴۰۱: ۵۵۴)؛ بنابراین توسعه سیاسی را می‌توان افزایش ظرفیت نظام سیاسی در پاسخ‌گویی به نیازها و مطالبات جامعه به منظور دستیابی به هدف مطلوب که همان ارتقای سطح شاخصه‌های زندگی از نظر مادی و معنوی، با افزایش مشارکت مردمی است، تعریف نمود. با این تعریف کنشگران اجتماعی سهم بسزایی در تحقق توسعه سیاسی دارند. آن‌ها با طرح مسائل جامعه، مطالبه‌گری از حاکمیت و مشارکت در حل آن‌ها، موجب می‌شوند نظام ظرفیت خود را از طریق ساختارسازی و کارآمدسازی افزایش دهد؛ اما روند تغییرات اجتماعی نشان می‌دهد که در طول زمان نظام مسائل جوامع و کنشگران اجتماعی که این مطالبات را نمایندگی می‌کنند تغییر می‌نمایند.

اکنون که جوامع در حال گذار از صنعتی به فراصنعتی هستند، مؤلفه‌های جامعه توسعه‌یافته و مطالبات اجتماعی متناسب با آن که نظام سیاسی باید نسبت به آن‌ها پاسخ‌گو باشد، تحول می‌یابند و براساس آن نمایندگان مطالبات اجتماعی هم تغییر می‌نمایند به طوری که در جوامع فراصنعتی که فناوری و اطلاعات نقش محوری دارند، گروه‌های مرجع به سمت اقشاری مانند دانشجویان و اساتید سوق می‌یابد. هنگامی که مجموعه‌ای از دانشجویان، علاوه بر رسالت علمی، برای خود مسئولیت‌های اجتماعی نیز تعریف می‌کنند، جنبش دانشجویی شکل می‌گیرد. جنبش دانشجویی عمل جمعی، اختیاری، داوطلبانه و جهت‌دار دانشجویی برای ایجاد تغییر و تحول سیاسی-اجتماعی است (خرمشاد، ۱۳۸۴: ۶-۷). به عبارتی جنبش دانشجویی را می‌توان کنش جمعی، داوطلبانه و اختیاری دانشجویانی دانست که غالباً در تشکلهای مختلف سازماندهی شده‌اند و تلاش می‌نمایند با روحیه آرمانگرایی و مطالبه‌گری، با استفاده از روش‌هایی مانند بیانیه، سخنرانی، تجمع، کرسی آزاداندیشی، مناظره، نشریه و ... ضمن تحلیل وقایع سیاسی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، علمی و ... بر محیط، روندها و دیگر کنشگران تأثیرگذار باشند. می‌توان مجموعه‌های دانشجویی را نخستین حلقه یا حلقه مؤسس، سلسله جنبش‌های اجتماعی جدید دانست (نش، ۲۰۰۰: ۱۳۰). پایگاه اجتماعی این گونه از جنبش‌ها، طبقه متوسط جدید مانند روشنفکران، حقوقدانان، دانشجویان، استادان و ... است و رهبری بدنه اجتماعی یا توده‌ها را بر عهده دارد (مشیرزاده، ۱۳۸۱: ۱۹۱-۱۹۰). گسترش طبقه متوسط در جوامع در حال توسعه به دانشجویان این امکان را می‌دهد که از طریق اشتراکات با دیگر اقشار این طبقه، ظرفیت جریان‌سازی و مطالبه‌گری خود را افزایش دهند و در تحولات اجتماعی نقش مؤثر ایفا کنند. به‌ویژه آن‌که شکل‌گیری طبقه متوسط تنها به موقعیت مشترک اقتصادی و سیاسی محدود نیست و خودآگاهی طبقه‌ای نیز پیش‌شرط مهم آن است (عیوضی، ۱۳۸۰: ۱۸).

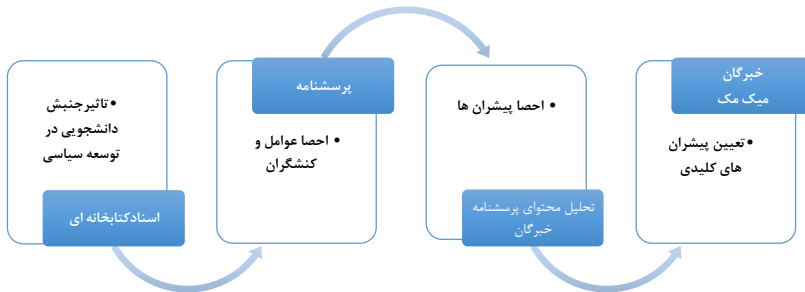
اسکات معتقد است جنبش‌های اجتماعی جدید به دنبال مسائل مترقی‌تری مانند بسط حقوق شهروندی به گروه‌های محروم و ایجاد یک دولت عقلانی شده از طریق به حداقل رساندن نابرابری‌های اجتماعی در جامعه مدنی و بسط پاسخ‌گویی دولت به تصمیم‌گیری عقلانی هستند (نش، ۲۰۰۰: ۱۳۰). تام هایدن نیز جنبش دانشجویی را جنبشی مستقل می‌داند که خاستگاه آن از طبقات مردم متوسط شهری است (به نقل از نراقی، ۱۳۵۴: ۵۵-۵۴). ساموئل هانتینگتون (۱۹۶۸م) نقش اعتراضی جنبش دانشجویی در جوامعی که در معرض نوسازی و توسعه هستند را مورد توجه قرار می‌دهد و دو

شکاف در ذهن دانشجویان را، شکاف میان اصول نوین شدگی - برابری، عدالت، اشتراک اجتماعی و رفاه اقتصادی - و تحقق آن‌ها در جامعه و دیگر شکاف میان اوضاع فعلی ملت‌های پیشرفته و اوضاع رایج در جامعه‌شان می‌داند.

هانا آرنات (۱۹۷۹م) جنبش دانشجویی را حرکت منظم و بادوام دانشجویی می‌داند که به دنبال تحقق هدف یا اهداف سیاسی - اجتماعی براساس برنامه معین و در جهت حفظ و اصلاح و یا تغییر یک نظام اجتماعی خاص است. وی حرکت‌های جنبشی دانشجویان را پدیده‌ای جهانی قلمداد می‌کند که تجلیات آن در کشورها و دانشگاه‌های گوناگون متفاوت است و دو ویژگی مهم آن را از دیگر جنبش‌های اجتماعی عمومی مانند حقوق زنان و ... تفکیک می‌نماید؛ نخست پرسش‌گری و روحیه چون و چرا کردن در قبال هر قضیه‌ای که یا منافی برای جامعه داشته باشد یا منافع جامعه را به خطر اندازد و دوم ویژگی آرمان‌خواهی، اصولگرایی و کمال‌پرستی در عین برخورداری از ویژگی نفی مناسبات تبعیض‌آمیز اجتماعی است. جنبش دانشجویی در ایران سابقه‌ای طولانی دارد و با وجود فراز و نشیب‌ها، در برهه‌های حساس تاریخی نقش مؤثری ایفا کرده و پس از انقلاب اسلامی، به‌عنوان ظرفیت مهمی برای پیشبرد کشور مورد توجه قرار گرفته است. رهبری معظم انقلاب با همین رویکرد، جنبش دانشجویی را «بیداری دانشجویی» خطاب می‌نمایند و آن را یک ظرفیت داخلی انقلاب اسلامی برای پیش بردگی اهداف کشور و انقلاب اسلامی، عنوان می‌کنند (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۸/۰۹/۰۱) و تصریح دارند که «فعالیت دانشجویی برای کشور یک فرصت است؛ مطالبات دانشجویی فرصت است ... این احساس مسئولیتی که دانشجویها درباره حوادث کشور می‌کنند، فرصت است ... اظهارنظرها در مسائل سیاسی، اقتصادی، در برخی تصمیم‌ها، این‌ها فرصت است (خامنه‌ای، بیانات، ۱۴۰۲/۰۱/۲۹)». جنبش دانشجویی با کارویژه‌هایی چون مطالبه‌گری و تولید اندیشه، نقش مؤثری در توسعه سیاسی دارد. این نقش‌آفرینی در دو سطح قابل مشاهده است: نخست در عرصه نظریه‌پردازی و بسط مفهوم توسعه سیاسی و ارائه مدل‌های بومی متناسب با الگوی اسلامی-ایرانی از طریق فعال‌سازی چرخه تولید علم در دانشگاه‌ها و ایجاد فضای تضارب آرا در قالب کرسی‌های آزاداندیشی و نشست‌های علمی؛ دوم در عرصه میدانی از رهگذر ویژگی‌هایی چون مطالبه‌گری، آرمان‌خواهی، برخورداری از شبکه کنشگران، نفوذ اجتماعی و تأثیرگذاری بر جهت‌گیری‌های سیاسی و رسانه‌ای. افزون بر این، اقدامات فرهنگی و اجتماعی جنبش دانشجویی نیز به تقویت فرهنگ سیاسی جامعه، افزایش پاسخ‌گویی دولت‌ها و در نتیجه ارتقای کارآمدی آن‌ها منجر می‌شود.

۳. روش‌شناسی پژوهش

تحقیق حاضر از نوع تحلیلی و اکتشافی و از نظر هدف کاربردی بوده و در آن به صورت ترکیبی از روش‌های کیفی و کمی استفاده می‌گردد. در این پژوهش جمع‌آوری داده‌ها در چهار مرحله انجام گرفته است؛

شکل ۲: مراحل و ابزار جمع‌آوری داده‌ها در پژوهش

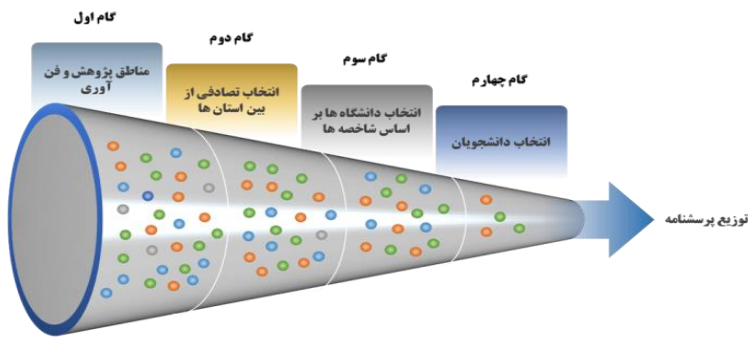
در مرحله نخست با مراجعه به اسناد بالادستی و کتابخانه‌ای، تعاریف و روندهای جنبش دانشجویی و توسعه سیاسی به منظور تبیین رابطه نظری و عملیاتی این دو مقوله با یکدیگر و همچنین تنظیم پرسش‌نامه مورد بررسی قرار گرفتند.

در مرحله دوم به منظور احصای عوامل، کنشگران و در نهایت پیشران‌ها، پرسش‌نامه بین دانشجویان توزیع گردید. پرسش‌نامه به صورت ترکیب سؤالات باز و بسته طراحی و تلاش گردید بین سؤالات گزینه‌ای و تشریحی هم‌پوشانی باشد. در سؤالات، عوامل و کنشگران بازدارنده و تقویت‌کننده جنبش دانشجویی براساس تصویر آینده مورد توجه قرار گرفت. «روایی»^۱ و «پایایی»^۲ پرسش‌نامه با کسب نظر و تکمیل آن توسط ده نفر از خبرگان مورد تأیید قرار گرفت. خبرگان ترکیبی از اعضای هیئت‌علمی در رشته‌های آینده‌پژوهی، علوم سیاسی، جامعه‌شناسی سیاسی و نیز ادوار تشکل‌های دانشجویی و دانشجویان حال حاضر دانشگاه‌ها بودند.

برای توزیع پرسش‌نامه جامعه آماری مدنظر دانشجویان مقاطع کارشناسی تا دکتری رشته‌های مختلف در دانشگاه‌های سراسر کشور بودند که با توجه به بزرگی آن، نمونه آماری به روش تصادفی خوشه‌ای چندمرحله‌ای، منطبق با تقسیم‌بندی

1. Reliability
2. Validity

دانشگاه‌های کشور توسط وزارت علوم و منطبق بر گام‌های شکل (۳) انتخاب شد. این روش زمانی استفاده می‌شود که انتخاب نمونه به صورت مستقیم امکان‌پذیر نبوده و پژوهشگر نمی‌تواند لیستی از تمام جامعه را تهیه نماید؛ بنابراین استفاده از روش‌های تصادفی ساده، منظم یا طبقه‌ای مقدر نیست (دلور، ۱۳۸۹: ۹۷). بنابه سند شماره ۴/۱۳۹۴/۵.م مورخه ۱۳۹۴/۰۶/۳۰ وزارت علوم، تحقیقات و فناوری بر مبنای استفاده از فرصت‌ها و تقویت قوت‌ها و غلبه بر تهدیدات و رفع ضعف‌ها در حوزه آموزشی، با ملاک‌ها و ملاحظات و ویژگی‌هایی مانند گویش، فرهنگ، قومیت، موقعیت جغرافیایی و آب‌وهوا در استان‌ها، پیش‌بینی و قرار گرفتن حداقل یک دانشگاه مادر در هر منطقه و قرار گرفتن پارک‌های علم و فناوری، پژوهشگاه‌ها، پژوهشکده‌ها در کنار دانشگاه‌های هر منطقه، دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی کشور را در نه منطقه تقسیم‌بندی می‌نماید.

شکل ۳: گام‌های نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای چندمرحله‌ای

برای اجرای فرایند نمونه‌گیری، در هر قطب یک استان به صورت تصادفی با قرعه‌کشی به‌عنوان نماینده آن منطقه انتخاب شده، سپس برای تعیین دانشگاه‌ها، هفت ویژگی مشخص شد که براساس آن در هر منطقه دانشگاه‌های واجد شرایط انتخاب گردیدند. این هفت ویژگی شامل تعداد دانشجویان، سن دانشگاه، سبقت فعالیت‌های دانشجویی، تنوع و جامعیت رشته‌های دانشگاهی و توانایی پاسخ‌گویی به نیازهای جامعه، سطح علمی و تحقیقاتی دانشگاه، استقرار در کلان‌شهرها، بنابه اهمیت تأثیرگذاری دانشگاه بر شرایط فرهنگی، اجتماعی و سیاسی است. از همین رو دانشگاه‌های ذیل از هر استان انتخاب شدند ولی در تهران به خاطر اهمیت و گستردگی سه دانشگاه انتخاب شد:

جدول ۱: اسامی استان‌ها و دانشگاه‌ها طبق نمونه‌گیری تصادفی چندمرحله‌ای

منطقه	اسامی استان‌ها	اسامی نماینده هر منطقه	اسامی دانشگاه‌های برگزیده
۱	تهران، البرز	تهران	تهران، دانشگاه علوم پزشکی تهران، امیرکبیر، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات
۲	گلستان، مازندران، گیلان	مازندران	صنعتی نوشیروانی بابل
۳	آذربایجان شرقی، آذربایجان غربی، اردبیل، زنجان	آذربایجان شرقی	دانشگاه تبریز، تربیت معلم
۴	مرکزی، قم، قزوین، همدان	همدان	بوعلی همدان، علوم پزشکی همدان
۵	کرمانشاه، کردستان، ایلام، لرستان	کردستان	دانشگاه کردستان
۶	اصفهان، یزد، چهارمحال و بختیاری	اصفهان	دانشگاه اصفهان
۷	فارس، بوشهر، خوزستان، کهگیلویه و بویر احمد	خوزستان	شهید چمران، علوم پزشکی جندی شاپور
۸	کرمان، هرمزگان، سیستان و بلوچستان	سیستان و بلوچستان	دانشگاه سیستان و بلوچستان
۹	خراسان رضوی، شمالی، جنوبی و سمنان	خراسان رضوی	دانشگاه مشهد

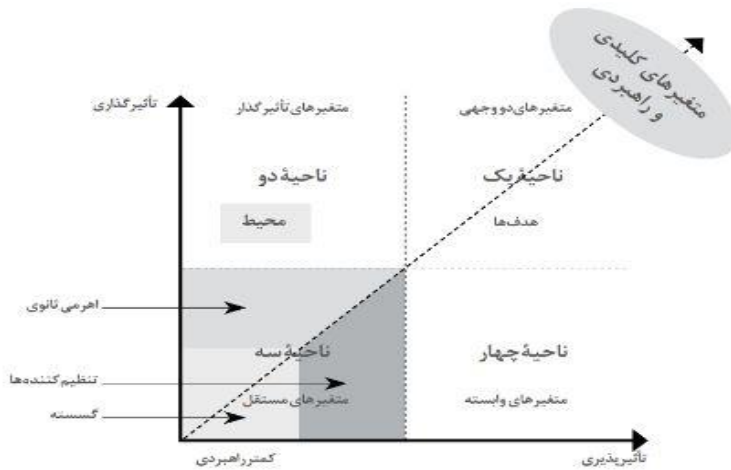
پرسش‌نامه بین دانشجویان دانشگاه‌های منتخب توزیع گردید که پس از توزیع ۵۸۰ پرسش‌نامه به‌صورت اینترنتی و دریافت ۲۰۰ پاسخ با نظر خبرگان اشباع نظری تحقق یافت. میانگین زمان پاسخ‌دهی یک ساعت و هفده دقیقه و پنج ثانیه بوده است.

جدول ۲: گزارش تکمیل پرسش‌نامه

۵۸۰	۲۰۰	۵۴%	۰۱:۱۷:۰۵
تعداد بازپرسش	تعداد پاسخ	نرخ پاسخ‌دهی ؟	میانگین زمان پاسخ‌ها

در مرحله سوم، پس از تحلیل محتوا و فرآوری پرسش‌نامه‌ها مطالب به ۲۰ نفر از خبرگان جهت نظردهی و آماده‌سازی ورودی نرم‌افزار «میک‌مک»^۱ ارائه گردید. خبرگان برای ماتریس اثرات متقابل به پیشران‌ها نمره بین ۰ تا ۳ که نشان‌دهنده شدت تأثیر بسیار ضعیف تا بسیار قوی است، اختصاص می‌دهند. تلاش شد خبرگان دارای تنوع در تخصص، جنسیت، سلیقه سیاسی و دانشگاه باشند ولی وجه مشترک همه آنان سوابق دانشجویی یا ارتباط با جنبش دانشجویی بود.

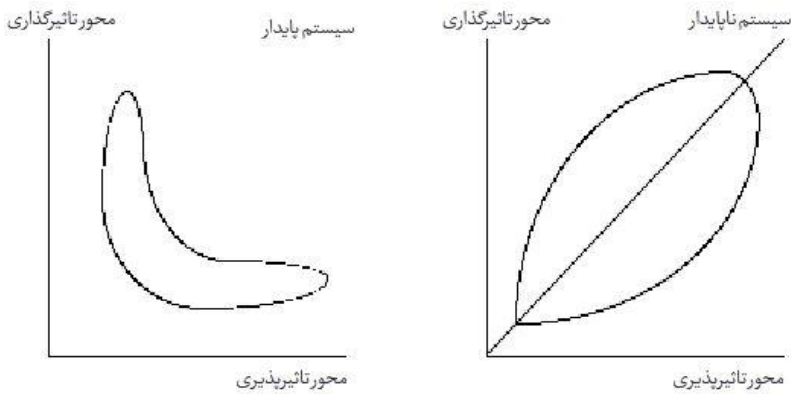
در مرحله چهارم، نمرات خبرگان وارد نرم‌افزار میک‌مک می‌گردد. خروجی میک‌مک متغیرهای مستقل وابسته، خودمختار و دووجهی را نشان می‌دهد. متغیرهای دووجهی شامل متغیرهای هدف و ریسک بوده و نتیجه مدنظر پژوهشگر هستند. در نرم‌افزار میک‌مک براساس اینکه جمع مقادیر ماتریسی در کدام ناحیه از نمودار ارائه شده قرار می‌گیرند چهار نوع متغیر قابل شناسایی هستند که شامل پیشران‌های تأثیرگذار، پیشران‌های دو وجهی، پیشران‌های تأثیرپذیر و پیشران‌های مستقل هستند. پیشران‌هایی که در ناحیه اول یعنی در قسمت راست بالای نمودار قرار می‌گیرند بیشترین تأثیرگذاری و تأثیرپذیری را داشته و به‌عنوان متغیرهای دو وجهی شناخته می‌شوند. این متغیرها قابل دست‌کاری و کنترل هستند؛ بنابراین به خاطر تأثیرپذیری و تأثیرگذاری بالا، شاخص ناپایداری سیستم قلمداد می‌شوند. متغیرهایی که بالای خط قطری این ناحیه قرار می‌گیرند از آنجایی که می‌توانند به بازیگران کلیدی تبدیل شوند متغیرهای ریسک نامیده می‌شوند. متغیرهای ریسک به‌سرعت تحت تأثیر تغییرات قرار می‌گیرند و آن‌ها نیز این تغییرات را به‌سرعت به متغیرهای وابسته در ناحیه دو منتقل می‌نمایند. متغیرهای زیرخط قطری این ناحیه به‌عنوان متغیرهای هدف شناخته می‌شوند که نتایج سیستم را نشان می‌دهد. این متغیرها در صورتی که دستخوش تغییر قرار گیرند سیستم تغییرات تکاملی را در پیش خواهد گرفت؛ لذا متغیرهایی که تأثیر بالایی دارند اما قابل کنترل نیستند متغیر راهبردی محسوب نمی‌شوند (عیوضی، ۱۴۰۱: ۱۷۴).

شکل ۴: مختصات تحلیل تأثیرات متقابل متغیرها (عیوضی، ۱۴۰۱: ۱۷۲)

پراکنش متغیرها و نحوه توزیع آنان بر روی نمودار میزان پایداری یا ناپایداری سیستم را نشان می‌دهد. آن‌چنان‌که در شکل (۵)، نشان داده شده در صورتی‌که پراکنش متغیرها به صورت L باشد سیستم پایدار و در صورتی‌که متغیرها در حول قطر نمودار توزیع شوند، سیستم ناپایدار است.

در سیستم پایدار هر یک از عوامل دارای جایگاه ویژه‌ای بوده و نقش آن قابل ارائه است؛ اما در سیستم ناپایدار وضعیت پیچیده‌تر بوده و متغیرها می‌توانند حالتی بین تأثیرگذاری و تأثیرپذیری داشته باشند. متغیرهای سیستم‌های پایدار شامل سه دسته متغیرهای بسیار تأثیرگذار بر سیستم (عوامل کلیدی)، متغیرهای مستقل و متغیرهای خروجی سیستم (متغیرهای نتیجه) هستند، در سیستم‌های ناپایدار نیز متغیرها شامل متغیرهای تأثیرگذار، متغیرهای دو وجهی (متغیرهای ریسک و متغیرهای هدف)، متغیرهای تنظیمی، متغیرهای تأثیرپذیر یا نتیجه سیستم و متغیرهای مستقل است (Godet, et al., 2003, p. 21).

شکل ۵: الگوی سیستم پایدار و ناپایدار (Godet, et al., 2003, p. 22)

۴. یافته‌های پژوهش

برای شناسایی عوامل و کنشگران مؤثر در تأثیرگذار جنبش دانشجویی در توسعه سیاسی پاسخ‌های پرسش‌نامه مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت که پس از سازماندهی و دسته‌بندی به‌عنوان عوامل تأثیرگذار در نظر گرفته شدند. پس از آن برای تعیین پیشران‌ها، کنش کنشگران و تأثیرات عوامل، تحت عنوانی جامع قرار گرفتند که با نظریه‌گیری از خبرگان تأیید و به‌عنوان پیشران‌های احصا شده از نمونه آماری پذیرفته شدند. کنشگران، عوامل و پیشران‌ها و توصیف آن‌ها در جدول (۳) آورده شده است.

جدول ۳: فهرست کنشگران، عوامل و پیشران‌های احصا شده از پاسخ پرسش‌نامه‌ها

توصیف پیشران	پیشران	کنشگران و عوامل	ردیف
تحولات سیاسی در غرب آسیا و دنیا مانند جنگ غزه، تحولات در فعالیتهای علمی و اجتماعی، سیاسی و ... دانشگاه‌های دنیا، جابه‌جایی موازنه قدرت در دنیا و تکثر قدرتهای جهانی، میزان نفوذ سیاسی ایران در منطقه و دنیا، مواضع سایر کشورها نسبت به ایران، شگفتی‌سازهایی مانند جنگ و ...	وقایع و تحولات جهانی	دولت‌ها، ملت‌ها و قدرت‌ها و جریان‌ات بین‌المللی	۱

ردیف	کنشگران و عوامل	پیشران	توصیف پیشران
۲	حکومت	تغییر در سیاست‌ها و شیوه‌های حکمرانی کشور	تحولات منشأ گرفته از سیاست‌های نظام و اعمال مدیریت کارگزاران نظام اعم از قوای مجریه و قضائیه و مقننه، ائمه جمعه، دستگاه‌های نظامی و انتظامی و امنیتی، شورای عالی انقلاب فرهنگی، مسئولین کشور به‌ویژه وزارتین عتف و بهداشت، دانشگاه آزاد اسلامی و دانشگاه‌ها و ...
۳	فضای سیاسی کشور	تحولات سیاسی کشور	تحولات به وجود آمده توسط عوامل سیاسی اعم از رقابت‌ها و دعوای سیاسی احزاب و جریانات، انتخابات، مذاکرات در حوزه سیاست خارجی دارای تبعات سیاسی در داخل کشور مانند هسته‌ای، تغییرات سیاسی کشور، شگفتی سازهای سیاسی در داخل کشور
۴	جامعه، نظام‌ها و نهادهای اجتماعی	تحولات فرهنگی و اجتماعی جامعه	تحولات با منشأ فرهنگ سیاسی جامعه، فرهنگ عمومی (اعتقادات، باورها و ارزش‌ها) جامعه و تغییرات آن، سرمایه‌های معنوی جامعه مانند شهدا، نهادهای فرهنگی و اجتماعی مانند خانواده، سمن‌ها، مدارس، دانشگاه، سینما، فرهنگ‌سراها و ...، سبک زندگی
۵	وضعیت اقتصادی کشور	تحولات اقتصادی کشور	مباحث مالی که به معیشت مردم مربوط می‌شود، مبارزه با فساد و رانت اقتصادی، مقابله با تحریم‌ها وضعیت شاخصه‌های اقتصادی (مانند خط فقر) و پولی و بانکی (مانند میزان نقدینگی، دلارزدایی) در کشور
۶	فناوری‌های نوظهور	تحول ناشی از فناوری‌های نوظهور در جامعه و دانشگاه	شامل تحولات تحت تأثیر هوش مصنوعی، متاورس، فضای مجازی، ابزارآلات آموزشی جدید و ...
۷	رسانه‌ها و فضای مجازی	تأثیر رسانه‌ها، فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی	رسانه‌ها شامل خبرگزاری‌ها، روزنامه‌ها، شبکه‌های ماهواره‌ای، شبکه‌های اجتماعی و ... هم‌سو و غیرهم‌سو

ردیف	کنشگران و عوامل	پیشران	توصیف پیشران
۸	دانشجویان و نسل آینده	تغییرات نسلی دانشجویان	شکل‌گیری هویت نسلی جدید و تغییر در دغدغه‌ها، اعتقادات و نظام باورها و ارزش‌های تمامی دانشجویان (فارغ از فعالیت یا عدم فعالیت در جنبش دانشجویی)
۹	جریانات و افراد تأثیرگذار بر دانشجویان	تأثیر جریانات و شخصیت‌های مؤثر بر دانشجویان	جریانات و افرادی که دارای توان نفوذ فکری در بین دانشجویان بوده و یا مورد رجوع آنان در فعالیت‌های مختلف جنبش دانشجویی هستند مانند ادوار دانشجویی، فعالان سیاسی، فرهنگی و اجتماعی هم‌سو و غیرهم‌سو، احزاب سیاسی که دارای شاخه دانشجویی بوده یا به دنبال بدنه دانشجویی هستند، ذی‌نفوذان فرهنگی، اجتماعی و سیاسی، اندیشه‌پردازان، نخبگان فکری و فرهنگی و ...
۱۰	تشکل‌ها و انجمن‌های دانشجویی	تغییر در شکل تشکل‌ها و انجمن‌های دانشجویی و نحوه فعالیت آن‌ها	تشکل‌های دانشجویی، دبیران، فعالان و اعضای تشکل‌های دانشجویی، شکل و نحوه فعالیت تشکل‌ها، نظام اولویت‌بندی مسائل مورد مطالبه تشکل‌ها، اصول کار تشکیلاتی مانند شکل عضوایی، ارزش‌های اخلاق تشکیلاتی و ...

به منظور تعیین پیشران‌هایی با اهمیت بالا و عدم قطعیت بالا، ماتریس مربوط به پیشران‌ها آماده و جهت نمره‌دهی به خبرگان تحویل گردید. در ماتریس اثرات متقابل نمره‌ها بین ۰ تا ۳ است که ۰ به عدم تأثیرگذاری و ۳ به بیشترین تأثیرگذاری مربوط می‌شود. ماتریس زیر خروجی تکمیل ماتریس توسط خبرگان است. جهت استفاده از نرم‌افزار میک‌مک، برچسب‌های کوتاه شده برای پیشران‌ها تعریف و ماتریس اثرات متقابل به نرم‌افزار ارائه شد.

جدول ۴: نمره‌دهی خبرگان به پیشران‌ها

10: تشکله‌ها	9: تاثیرگذار	8: نسل	7: رسانه	6: فناوریه‌ها	5: اقتصادی	4: فرهنگي	3: سياسي	2: حکمرانی	1: جهانی
1	2	3	3	3	3	2	2	2	0
2	1	3	3	3	3	3	3	0	3
2	2	3	3	2	3	3	0	3	3
2	2	2	3	2	3	0	3	3	2
1	1	1	2	2	0	2	3	3	2
3	1	3	3	0	3	3	2	3	3
3	3	3	0	3	2	3	3	2	3
3	3	3	3	3	3	3	2	2	2
2	0	3	3	1	1	3	3	3	1
0	1	3	3	1	1	3	3	2	1

© LPSOR-EPTA-MCMAC

براساس گزارش اولیه تحلیل داده‌ها در میک‌مک درجه پرشدگی ماتریس ۹۰ درصد بوده که نشان می‌دهد عوامل انتخاب شده تأثیر زیاد و پراکنده‌ای بر همدیگر داشته‌اند و سیستم از وضعیت ناپایداری برخوردار است. درمجموع ارتباط بین پیشران‌ها ۹۰ مرتبه مورد قضاوت قرار گرفته است. از این تعداد ۱۰ مورد کاملاً بی‌تأثیر گزارش شده‌اند که در روابط دو به دو این متغیرها نه برهم اثری دارند و نه اثری می‌پذیرند. همچنین ۱۴ رابطه با تأثیر کم، ۲۷ رابطه با تأثیر متوسط و ۴۹ رابطه نیز با تأثیر زیاد گزارش شده‌اند.

جدول ۵: تحلیل اولیه داده‌های ماتریس

ابعاد ماتریس	تعداد تکرار	بدون تأثیر (تعداد صفر)	تاثیر کم (تعداد یک)	تأثیر متوسط (تعداد دو)	تأثیر زیاد (تعداد سه)	جمع	درجه پرشدگی
۱۰*۱۰	۲	۱۰	۱۴	۲۷	۴۹	۹۰	٪۹۰

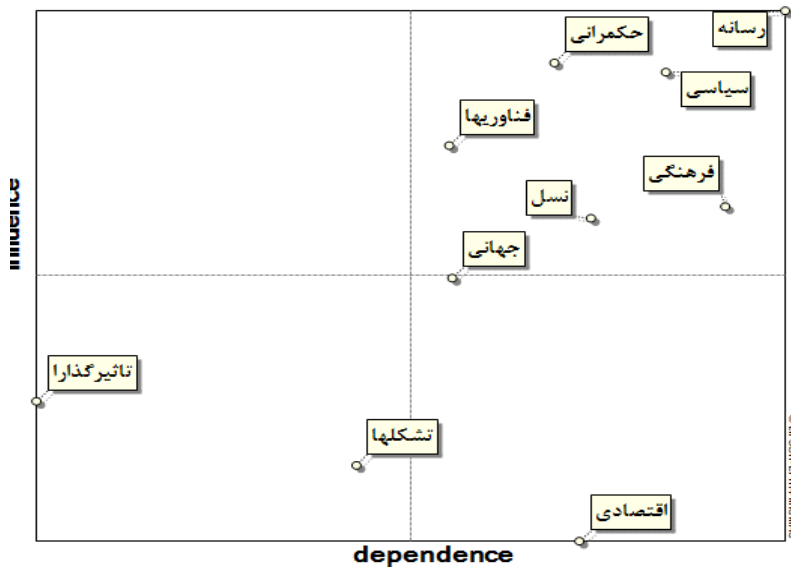
براساس شاخص‌های آماری، ماتریس با ۲ بار چرخش داده‌ای از مطلوبیت و بهینه‌شدگی ۱۰۰ درصدی برخوردار شده که گویای روایی بالای پرسش‌نامه و پاسخ‌های آن است.

جدول ۶: میزان پایداری تأثیرات مستقیم

تأثیرپذیری	تأثیرگذاری	تکرار (چرخش ماتریس)
٪۱۰۰	٪۱۰۰	۱
٪۹۵	٪۱۰۰	۲

یکی از خروجی‌های نرم‌افزار میک‌مک نقشه تأثیرگذاری و تأثیرپذیری غیرمستقیم متغیرهای پژوهش است که در شکل (۶)، آمده و موقعیت هر پیشران را در نمودار اثرات متقاطع نشان می‌دهد. در نگاه نخست مشخص می‌شود از آنجایی که متغیرها حول محور قطری نمودار توزیع شده‌اند، با یک سیستم ناپایدار و دارای وضعیت پیچیده مواجه هستیم.

Potential indirect influence/dependence map

شکل ۶: نقشه تأثیرگذاری و تأثیرپذیری غیرمستقیم متغیرهای پژوهش

شکل (۶)، نشان می‌دهد که شش متغیر در ناحیه متغیرهای دو وجهی (متغیرهای راهبردی)، دو متغیر در ناحیه متغیرهای مستقل و دو متغیر نیز در ناحیه متغیرهای تأثیرپذیر است. جدول (۷)، دسته‌بندی پیشران‌ها را نشان می‌دهد.

جدول ۷: دسته‌بندی پیشران‌ها

پیشران‌ها	طبقه‌بندی	
تأثیر رسانه‌ها، فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی، تحولات سیاسی کشور، تغییر در سیاست‌ها و شیوه‌های حکمرانی کشور، تحول ناشی از فناوری‌های نوظهور در جامعه و دانشگاه	متغیر ریسک	متغیر دو وجهی
تحولات فرهنگی و اجتماعی جامعه، تغییرات نسلی دانشجویان	متغیر هدف	

پیشران‌ها	طبقه‌بندی
تغییر در شکل تشکله‌ها و انجمن‌های دانشجویی و نحوه فعالیت آن‌ها، تأثیر جریانات و شخصیت‌های مؤثر بر دانشجویان	متغیر مستقل
تحولات اقتصادی کشور وقایع و تحولات جهانی	متغیر تأثیرپذیر

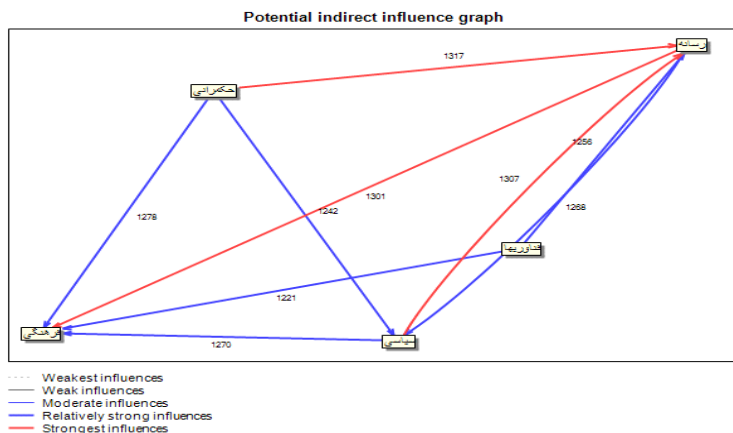
در جدول (۸)، میزان اثرگذاری و اثرپذیری برای هر پیشران مشخص شده است. در تحلیل اثرات متقاطع، آن دسته از پیشران‌هایی که هم‌زمان دارای بیشترین تأثیرگذاری و تأثیرپذیری باشند، عدم قطعیت بالا و قدرت ایجاد تغییرات شدید و پیچیده را در سیستم دارند؛ بنابراین در تبیین تحولات آینده سیستم از اهمیت بالایی برخوردار هستند. در محاسبات نرم‌افزار جمع سطری معرف تأثیرگذاری یک متغیر بر همه متغیرهای دیگر و جمع ستونی نیز معرف میزان تأثیرپذیری یا وابستگی متغیر به همه متغیرهای دیگر است (طالبیان و دیگران، ۱۳۹۶: ۸۶-۸۰). به این ترتیب پیشران «تأثیر رسانه‌ها، فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی»، «تغییر در سیاست‌ها و شیوه‌های حکمرانی کشور»، «تحولات سیاسی کشور»، «تحول ناشی از فناوری‌های نوظهور در جامعه و دانشگاه»، «تحولات فرهنگی و اجتماعی جامعه»، «تغییرات نسلی دانشجویان» بیشترین تأثیرگذاری بر دیگر پیشران‌ها را دارد. «تحولات اقتصادی کشور»، «تغییر در شکل تشکله‌ها و انجمن‌های دانشجویی و نحوه فعالیت آن‌ها»، «تأثیر جریانات و شخصیت‌های مؤثر بر دانشجویان»، «وقایع و تحولات جهانی» نیز بیشترین میزان تأثیرپذیری را دارند.

جدول ۸: توصیف عددی میزان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری غیرمستقیم پیشران‌ها

N°	Variable	Total number of rows	Total number of columns
1	وقایع و تحولات جهانی	9901	9685
2	تغییر در سیاست‌ها و شیوه‌های حکمرانی کشور	11210	10363
3	تحولات سیاسی کشور	11154	11102
4	تحولات فرهنگی و اجتماعی جامعه	10336	11496
5	تحولات اقتصادی کشور	8301	10528
6	تحول ناشی از فناوری‌های نوظهور در جامعه و دانشگاه	10707	9665
7	تأثیر رسانه‌ها، فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی	11527	11894

N°	Variable	Total number of rows	Total number of columns
8	تغییرات نسلی دانشجویان	10265	10605
9	تأثیر جریان‌ها و شخصیت‌های مؤثر بر دانشجویان	9152	6927
10	تغییر در شکل تشکل‌ها و انجمن‌های دانشجویی و نحوه فعالیت آن‌ها	8762	9050
	Totals	215	215

شکل (۷)، روابط غیرمستقیم بین پیشران‌ها را نشان می‌دهد. از آنجایی که روابط در یک سیستم پیچیده اجتماعی و در مورد یک موضوع پویا در حال بررسی است؛ بنابراین نمودار غیرمستقیم مورد استفاده قرار گرفته است. این نمودار به صورت تصویری بیان می‌کند که پیشران‌ها از چه پیشران‌های دیگری تأثیرپذیر و بر چه پیشران‌هایی تأثیرگذارند. پیکان‌ها با رنگ، ضخامت و جهت خود تأثیرگذاری و تأثیرپذیری و شدت آن‌ها را نشان می‌دهند. پیکان‌های ضخیم به رنگ قرمز گویای اثرگذاری یا اثرپذیری شدید یک پیشران از پیشران متقابل هستند. در سطوح پایین‌تر اثرگذاری پیکان‌ها با رنگ آبی و ضخامت‌های متفاوت نشان داده می‌شوند. شدت اثر پیشران‌ها نیز از ضخامت خطوط قابل تشخیص است. جهت پیکان‌ها نیز به گونه‌ای است که پیشران قرار گرفته در نقطه آغاز پیکان پیشران تأثیرگذار بر پیشران دیگری است که نوک پیکان به آن ختم شده است. در تحلیل این نمودار باید توجه داشت که ممکن است یک پیشران با تعداد محدودی از پیشران‌های دیگر در ارتباط باشد؛ اما شدت این ارتباط به گونه‌ای است که تأثیر خود را بر کل سیستم اعمال می‌نماید، از اهمیت بالایی برخوردار است و برعکس این موضوع نیز صادق است.

شکل ۷: روابط غیرمستقیم بین متغیرها

براساس شکل (۷)، پیشران «تأثیر رسانه‌ها، فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی» تحت تأثیر شدید «تغییر در سیاست‌ها و شیوه‌های حکمرانی کشور» و «تحولات سیاسی کشور» بوده و تأثیر نسبتاً شدید بر «تحول ناشی از فناوری‌های نوظهور در جامعه و دانشگاه» داشته و به‌صورت شدید بر «تحولات فرهنگی و اجتماعی جامعه» تأثیرگذار است. «تحولات فرهنگی و اجتماعی جامعه» به‌صورت نسبتاً شدید تحت تأثیر پیشران‌های «تغییر در سیاست‌ها و شیوه‌های حکمرانی کشور» و «تحولات سیاسی کشور» و «تحول ناشی از فناوری‌های نوظهور در جامعه و دانشگاه» هستند. «تحولات سیاسی کشور» به‌صورت نسبتاً شدید تحت تأثیر «تغییر در سیاست‌ها و شیوه‌های حکمرانی کشور» و «تأثیر رسانه‌ها، فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی» است. پیشران «تغییر در سیاست‌ها و شیوه‌های حکمرانی کشور» به‌صورت شدید بر «تأثیر رسانه‌ها، فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی» و به‌صورت نسبتاً شدید بر «تحولات سیاسی کشور» و «تحولات فرهنگی و اجتماعی جامعه» تأثیرگذار است؛ اما از پیشران‌های دیگر تأثیرپذیر نیست.

۵. نتیجه‌گیری و پیشنهاد

جنبش دانشجویی به‌عنوان یکی از جنبش‌های اجتماعی جدید، با خواستگاه اجتماعی طبقه متوسط جامعه با کارکرد حلقه میانی در کشور می‌تواند بر روندها و پدیده‌های محیطی تأثیرگذار باشد. توسعه سیاسی از جمله فرایندهایی است که بررسی روندها و کنشگری‌های جنبش دانشجویی در ایران طی ادوار مختلف، بیانگر تأثیرپذیری آن از این جنبش است. از آنجایی که جنبش دانشجویی یک مقوله اجتماعی است متغیرها و پیشران‌های مختلفی بر میزان و کیفیت تأثیرگذاری آن در توسعه سیاسی در آینده مؤثر هستند. نتایج این تحقیق نشان داد محیط مدنظر تحقیق به‌شدت پویا و وضعیت ناپایدار و سیستم پیچیده است. همچنین مشخص شد ۱۰ پیشران در تأثیرگذاری جنبش دانشجویی در توسعه سیاسی در افق ۱۴۱۰ مؤثرند که ۶ پیشران از آن‌ها، پیشران‌های کلیدی هستند. این ۶ پیشران شامل «تأثیر رسانه‌ها، فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی»، «تحولات سیاسی کشور»، «تغییر در سیاست‌ها و شیوه‌های حکمرانی کشور»، «تحول ناشی از فناوری‌های نوظهور در جامعه و دانشگاه»، «تحولات فرهنگی و اجتماعی جامعه»، «تغییرات نسلی دانشجویان» هستند که ۴ پیشران نخست پیشران‌های ریسک قلمداد می‌شوند. توجه به روابط بین پیشران‌ها و تأثیر و تأثر آن‌ها از یکدیگر، ذی‌نفعان را در برنامه‌ریزی راهبردی کمک می‌نماید؛ در ضمن

هر یک از این پیشران‌ها، با در نظر گرفتن سیاست‌های کارگزاران کشور و فعالان جنبش دانشجویی، می‌توانند موجب تقویت یا تضعیف اثرگذاری جنبش در توسعه سیاسی شوند؛ بنابراین با تمرکز بر پیشران‌های به‌دست‌آمده توصیه‌های راهبردی ذیل پیشنهاد می‌گردند:

- ✓ جنبش دانشجویی بخش رسانه‌ای خود به‌ویژه رسانه‌های مجازی را تقویت نموده و از ظرفیت رسانه‌های نوظهور برای طرح دیدگاه‌ها و نظرات و افزایش مخاطب جهت جریان‌سازی اجتماعی بهره‌گیری نماید.
- ✓ فعالان دانشجویی با تشکیل گروه‌ها و جلسات، به رصد و تحلیل رخدادها و تحولات سیاسی پرداخته و منطبق با اهداف اساسی جنبش، در موضوعات مختلف اقدام به موضع‌گیری نمایند.
- ✓ جنبش دانشجویی با بهره‌گیری از ابزارهایی چون شبکه‌های اجتماعی، سکوها، آموزشی و تحلیلی، داده‌محوری و آینده‌پژوهی، خود را با تحولات فناورانه و نیازهای نوین جامعه دانشگاهی تطبیق داده و شکل جدیدی از کنشگری را برنامه‌ریزی نماید.
- ✓ جنبش دانشجویی باید با تقویت مبانی فکری و معرفتی در حوزه‌هایی چون عدالت‌خواهی، استقلال‌طلبی، دین‌داری و عقلانیت، به تحلیل تحولات فرهنگی و اجتماعی نظیر گسترش سبک زندگی مصرف‌گرایانه، بحران هویت یا چالش‌های اخلاقی بپردازد و ضمن حفظ آرمان‌ها، در برابر روندهای انحرافی موضع‌گیری و کنش اصلاح‌گرایانه داشته باشد.
- ✓ کارگزاران و جریان‌های سیاسی باید ضمن پایبندی به اصل استقلال جنبش دانشجویی، زمینه‌های نقش‌آفرینی آن را از طریق تعامل سازنده با تشکلهای دانشجویی، دعوت از آنان در جلسات مشورتی، عدم مداخله در فعالیت‌های صنفی و سیاسی دانشجویان، حمایت از آزادی بیان در محیط دانشگاه و تسهیل در برگزاری کرسی‌های آزاداندیشی و نشست‌های تحلیلی فراهم سازند.
- ✓ مدیران باید در تدوین سیاست‌ها و شیوه‌های حکمرانی، از توان جنبش دانشجویی در تحلیل مسائل و ارائه راه‌حل‌های نوآورانه در حوزه‌هایی نظیر عدالت اجتماعی، شفافیت، محیط زیست و توسعه علمی بهره‌گیرند و از هرگونه اقدام محدودکننده، مانند اعمال فشارهای غیررسمی، جلوگیری از فعالیت‌های قانونی، یا نادیده گرفتن نقش مشورتی دانشجویان، خودداری نمایند.

✓ با توجه به تغییرات نسلی و دغدغه‌های متفاوت در دانشجویان جدید، لازم است ادوار جنبش دانشجویی و مدیران امر با برگزاری دوره‌های آشنایی با تاریخچه جنبش دانشجویی، مهارت‌های کنشگری، مهارت تحلیل مسائل اجتماعی و سیاسی، نشست‌های انتقال تجربه و برنامه‌های تربیت کادر تشکیلاتی به تقویت روحیه مسئولیت‌پذیری اجتماعی و تداوم آرمان‌خواهی در نسل جدید کمک کنند.

References

- Arendt, H. (1980). *Violence* (E. Fouladvand, Trans.). Tehran: Khwarazmi.
- Ayvazi, M. R. (2001). *Social classes and the Pahlavi regime*. Tehran: Islamic Revolution Document Center [In Persian].
- Ayvazi, M. R. (2016). *Political futures studies*. *Rahbord Quarterly*, 25(2), 177–198 [In Persian].
- Ayvazi, M. R. (2023). *Sociology of the Resistance Front*. Tehran: Andisheh-Sazan-e Noor Institute [In Persian].
- Darabi, A. (2016). *Media literacy enhancement and its impact on strengthening political development in Iranian society*. *Communication Research Quarterly*, 23(86), 63–83 [In Persian].
- Delavar, A. (2010). *Research methods in psychology and educational sciences*. Tehran: Virayesh [In Persian].
- Fakouhi, N. (2000). *From culture to development*. Tehran: Ferdows Publications [In Persian].
- Faqhi, Z. (2017). *Student movement and the public sphere: A comparison of the Office for Strengthening Unity (1979–2016) and the Student Justice Movement (2002–2016)* (Master's thesis, Department of Political Science, Faculty of Law and Political Science, University of Mazandaran) [In Persian].
- Ghavam, A. (2010). *Comparative politics*. Tehran: SAMT [In Persian].
- Ghorbani, M., & Mostafapour, E. (2023). *Futures study of the Islamic Revolution with regard to Iran's contemporary socio-cultural developments*. *Rahbord Quarterly*, 31(3), 533–562 [In Persian].
- Godet, A. J., Meunier, M. F., & Roubelat, F. (2003). *Structural analysis with the MICMAC method & actors' strategy with MACTOR method*. *Futures Research Methodology* (No. 2).
- Hariri Akbari, M. (1972). *The roots of students' political activities*. Tabriz: Tabriz Publications [In Persian].
- Huntington, S. (1996). *Political order in changing societies* (M. Salasi, Trans.). Tehran: Nashr-e Elm [In Persian].
- Karimiān, A. (2011). *Student movement in Iran from the establishment of universities to the Islamic Revolution* (2nd ed.). Tehran: Islamic Revolution Document Center [In Persian].
- Khamenei, S. (1999, May 4). *Remarks in a meeting with a group of teachers and workers* [In Persian].
- Khamenei, S. (1999, November 21). *Remarks in a meeting with Sharif University students* [In Persian].
- Khamenei, S. (2009, May 16). *Remarks in a meeting with professors and students of Kurdistan* [In Persian].
- Khamenei, S. (2013, August 6). *Remarks in a meeting with university professors* [In Persian].
- Khamenei, S. (2023, April 18). *Ramadan remarks in a meeting with students* [In Persian].

- Khorramshad, M. B. (2005). Student movement in Iran: A theoretical reflection. *Khordnameh-e Hamshahri*, 79, 6–7 [In Persian].
- Mesbah-Yazdi, M. T. (2006). *Mishkat Mesbah* (Vol. 4). Tehran: Imam Khomeini Educational and Research Institute [In Persian].
- Moeinipour, M. (2012). Political development model in the thought of Imam Khomeini. Tehran: Ma'aref Publishing Office [In Persian].
- Moshirzadeh, H. (2002). A theoretical introduction to social movements. Tehran: Imam Khomeini Research Institute [In Persian].
- Naraqi, A. (1975). *Society, youth, and university*. Tehran: Pocket Books Joint Stock Company [In Persian].
- Naseri-Khaki, H. (2020). Analysis of the relations between new social movements and the Islamic Revolution in the global arena [Unpublished doctoral dissertation, Shahed University]. Iranian Scientific Information Database (IranDoc). Retrieved from <https://ganj.irandoc.ac.ir/#/articles/1234567> [In Persian]
- Nash, K. (2010). *Contemporary political sociology* (M. T. Delforuzi, Trans.). Tehran: Kavir Publications [In Persian].
- Nasiri, A. A. (2010). Political development from the perspective of Ayatollah Khamenei (Master's thesis, Department of Political Science, Faculty of Political Science, University of Baqir al-Ulum) [In Persian].
- Nazari, S., & Ayvazi, M. R. (2017). Political development in the Islamic-Iranian model of progress. *Studies on the Islamic-Iranian Progress Model*, 5(10), 9–43 [In Persian].
- Organski, A. F. K. (1965). *The stages of political development*. New York, NY: Alfred A. Knopf.
- Pedram, A., & Ahmadian, M. (2015). *Teachings and experiences of futures studies*. Tehran: Strategic Futures Research Institute [In Persian].
- Ruzitalab, M. H., & Sabati-Monfared, A. H. (2012). *Oral history of the Muslim student movement*. Tehran: Islamic Revolution Document Center [In Persian].
- Salimi, F., & Khani, A. J. Q. (2016). The role of the student movement in political development in Iran. In *Proceedings of the 7th International Conference on Economics and Management*.
- Taheri-Kia, H. (2017). How political subjects are formed in universities [Unpublished doctoral dissertation, Institute for Cultural and Social Studies, Tehran]. Iranian Scientific Information Database (IranDoc). Retrieved from <https://ganj.irandoc.ac.ir/#/articles/fec6069331070a4de27bead177c222f6> [In Persian]
- Talebian, H., Molaee, M. M., & Qarari, F. (2017). Structural analysis using fuzzy MICMAC in strategic foresight (Case study: Iran Futures Study 2015). *Iran Futures Studies*, 2(1), 75–104 [In Persian].